

Katona Judit

Bánat

Hol lebbennek, merre suhannak, hol vannak az egykori lányok? Buriáznak ölükből a rák, gyönyörű mellükben a tályog, csak szemük szomorúbb, najuk lakóbb, karjuk erőtlén. Milven földvárat, eget laknak, fölünk milven irgalmat kaptak felismersz-e maid valaha köztük a mezkövíült időben?

Lódi Ferenc

Hívogató

Éifél van, csupa csillagos az ég és nézek át a Tiszán: falud árnya takar előlem s átkiáltanék, hogy gyere most, a parton vár a bárka.

Ha ott lennél, ha mégis ióssz, a Hold áthoz, csak lépi a csillagokra szépen. Ha mégis ott vagy: síri! A sírja volt a szépapádnak melyen ióssz: a réten.

Örök várásban koptam el, te szépen. Későn ióttél vagy oly korán: a tél még nem havaz be, — lehetsz menedékem.

reménve annak, aki maga fél. Által ióhetnél. Faludból az árnyak maid visszavisznek, mint a pillészárnyak.

Tajti Gabriella

Csak

fagyott földben rab a gyökér kínom hangja nem kiáltás madár vágya mennyig fölér megbánásom mindennap más

csillag csábit apró ékszer ránevetnek holdas utcák lábam már csak menni kényszer kerten-réten némán futsz át

ez a csend maid felsikolt, ha ez a bűn lesz üdvös szándék itt a világ eltítkolna utánam ne indulj — vári mé-

/bogár álma titkom fénye fáradt vagyok arcóm béke látom szemed holdremény nem vagy szebb a többinél// a többi sápadt csepp bogárnál//

Sötér és Szeged

Bálint Sándor emléktábláját avattuk. Igazi szegedi kánikulai nap volt —, negyven fok árnyékban. A Pálffy utca fái, bokrai, járdaszegélyre telepített liliumai, estikéi fölött könnyű, sárga por lebegett.

Az emléktáblát Sötér István leplezte le. A beszédet is ő mondta. Rá jellemző beszéd volt. Tömör, váiasztékos, árnyait, több retegű.

Elnéztem közben, ahogy ott állt, a szürke árnyékot vető alsóvárosi fák alatt, a napsugaras oromdísű, földszintes — mostanra már modern-városiassá korszerűsített — parasztház falánál. Mi ingujjban izzadtunk. Ő nyakkendőt kötött, öltönyt húzott az alkalomra. Szürkés-fehér zakója legutolsó divat szerint szabott, másfél soros. Nem tudtam szabadulni a gondolatától, hogy helikopteren érkezhetett ide, valahonét Londonból, vagy a francia Rivieráról. Pedig hát, ő maga mondta, hogy már az éjszakát is Szegeden töltötte. Aznap délelőtt meg a Tiszán strandolt.

— A híd mellett, a szabadstrandon — tette hozzá.

Napbarnított volt, erőteljesen duzzadó. Kézszoritása, akár a munkájukat évtizeddel a nyugdíj után is gyakorló kőfaragóké.

1.

„Sötér István, 1913. június 1-én született Szegeden” — írja a „Kortársaink”-sorozat S. I.-ről szóló kötetében Ferenczi László. Majd rögtön át is adja a szót könyve főszereplőjének:

„Gyermekkorom a gyász jegyében telt el: 1915-ben és 1916-ban, egy esztendő leforgása alatt, három halál: apám és nagybátyám, csaknem egyidőben, a harctéren estek el, nagypapámat pedig szívroham ölte meg, amikor a második halál híre elérte. Alig két éves voltam apám halálakor, öcsém pedig négy hónappal a halál után született.”

„Évgyűrű” című, 1975-ben publikált önéletrajzi esszéjében (elbeszélésében) írja ezt Sötér, s ugyanitt vall személyes-tárgyilagos, szubjektív kitarulkozásában részletesen szülővárosáról.

1931-ben költözött el innét. „Abban az esztendőben érte meg az a kegyesrendiek gimnáziumában. Tanulmányainak színteréről mindmáig tisztelettel-szeretettel vall.

Bölcsőhelyére a negyvenes évek végén tér vissza, időlegesen, hogy néhány esztendőn át, az akkori Szegedi Tudományegyetem tanáraként egy születőben levő új értelmiség oktatója legyen. („A szegedi egyetemen töltöttem éveim az ötvenes évtized kezdetén, sanyarú körülmények között, járdalimas utazásokkal, egy ideig az irodalmi és tudományos élet peremére szorítottan, mégis olyan emberi közegbe fogadtak, mely feladatokkal és megismerésekkel éppúgy szolgált, mint ihlettel és örömmel is.”)

Azóta csak látogatóként érkezik időről időre ide, a Tisza partjára.

Munkássága azonban világosan jelzi, hogy Szeged jelenleg is egyik legfontosabb ihlető eleme művészetének.

2.

Tavaly — 1973 nyarán — ünnepeztük 70. születésnapját, a Bartók Béla Művelődési Központban. Újságíró panelt használva, úgy is fogalmazhatnék: mérsékelt érdeklődés mellett. Volt időm alaposan feltérképezni a jelenlévőket. Hogy kik jöttek el a júniusi kánikulai hőségben, amikor még alkonyattájt is forróságot lehelték az egykori Iparkamara falai? Volt tanártársak, egykori tanítványok. Érdeklődők néhányan, akik minden valamirevaló rendezvényen feltűnedeznek. És persze, a nők — az irodalom hőféges befogadói, a művészet iránt érdeklődők, a sokat olvasók.

Igen, Sötérért mindig is rajongtak a nők — villant eszembe. Aztán meg arra gondoltam: vajon tudja-e, felmérte-e pontosan ez a város, hogy kit tisztelhet benne?

— No persze, nem a formális tiszteletre gondolok. Az kijár, van, volt, lesz. Inkább a gesztus „mögöttetésére”. Hogy tudjuk-e igazán mi, szegediek, mennyire jelenlévő valóság ez a város S. I. művészetében? S miközben büszkén, elégedetten, jólesően emlegetjük, idézzük mindazt, amit Tömörkény, Móra, Juhász Gyula írt, leírt e helységről, vajon ismerjük-e, felmértük-e, hogyan, miként idéződik meg ez a város, egy mind jobban kiteljesedő írói pálya alkotásában?

3.

Tények.

Az első novellák közül jó néhány szegedi környezetben játszódik. Még tán úgy is fogalmazhatnánk: a Város a főszereplője. Idézzünk csak egyet, az 1938-ban született „Szilveszter 1937”-et, amely a rézkarcok pontosságával és hangulatával idézi meg a háború előtti utolsó békeévek Szegedét. Az alföldi kisváros életét felvillantó képeknek különös varázst, karaktert ad az a sötéri lebegés, amit a szürrealista írói módszer alkalmazása hoz létre.

Az első regény — „Fellegjárás” — 1939 — egyik szereplője is vissza-visszajár szülővárosába, melyben az olvasó könnyen ráismerhet Szegedre. A második regény — „A Templomrabló”, 1943 — már kifejezetten a Városról szól. Egyértelműen deklarátoros belőle az író gyermekkori és diákélményei. Az 1947-es „Bűnbeesés” folytatja a sort. Városképek, hangulatok nem egyszer idézik benne is — különösen az 1970-es „harmadik kidolgozásban” — a bölcsőhelyen szerzett eredendő impressziókat. Már e regény lapjain is feltűnik az az Etre, akinek „... édesanyja családi bútorokat igért; otthon rendbe hozatja, s Szegedről vasúton szállíttatja...” s aki majd központi szereplője lesz a második világháború előtti utolsó békeévtől napjaink felé ívelő regényciklusnak, amelyből eddig — a „Bűnbeesés”-en kívül — „Az elveszett bárány” (1974) és a „Budai Oroszlán” (1978) készült el. Előbbiben sűrűn feltűnik a Város képe, emléke. Utóbbinak „Második könyv”-e, kifejezetten Szegedről szól. Sötér negyvenes évek végi, ötvenes évek eleji, itteni professzorságának időszakát idézi meg, szügesztív erővel, igen árnyaltan, az ambivalens részletek felvillantásával sem fukarkodón.

A „Belső terek” — születésének időpontja 1982 — című elbeszélés egyik legutóbbi látogatás élményét rögzíti. Köztudott, hogy a már említett regényfolyamban Etre Ferenc Sötér alteregója. A „Belső terek”-ben S. I. még egy szűrőt — kontrollt — iktat a főszereplő és a gyermekkori-diákori valóságélmények közé: az Elbeszélőt, aki a szülővárosi látogatásra elkíséri Etrét, s egyben, narrátorként, be is számol a történetekről.

Miért van szükség erre a már-már túlbiztosítottnak tűnő írói módszerre? Érzésem szerint, két okból: 1. mert Sötér nem az a típusú alkotó, aki engedni maga fölé kerekedni az ábrázolandó élet- és élményanyagot; 2. mert elérzékenyültség szeretheti szülővárosát.

4.

Milyen Sötér Szegedje?

Varázslatos hely. Minden utcája, tere, zuga, minden fája, napszaka, évszaka hangulatot árasztó. E Szegeden még gázlámpák is világítanak; terein, körútjain, hetipiacos árusok kínálják portékáikat. Az Ady teret még Szukovány térnek hívják, és a sporttelep helyén jégvirágos estéken zeneszós korcsolyapálya üzemel. A nyarak rekkenők, a telek zordak. Még állnak a két világháború közötti évek cukrászdái, vegyeskereskedései, fehérnemű-üzletei és vasboltjai. A Tisza mediterrán, sőt olaszos jellegű. Az utcákon jövő-menő emberek a századforduló gyermekei.

A leggyakoribb színterek: a Petőfi sugárút és a Zerge utca

környéke. A Kárász utca, Széchenyi tér, Tisza-part, Újszeged. (Sötérék elébb a Zerge utcában — ma Batthyány utcaként ismerik — laktak, és csak a nagymama halála után költöztek át Újszegedre.) A Kálvária-sor (ma: Toibuhin sugárút). A Belvárosi temető felé vezető országút. A kőrtöltés. A felsővárosi és a fogadalmi templom. Az Alsóvárosi búcsú színtere. A Virág Cukrászda.

A dűsan burjánzó — néha már-már megszemélyesült, sőt „cselekvő” főszereplővé előrukkoló — leírások feledhetetlen képet rajzolnak Szegedről. A Város karakterének leglényegesebb hatolnak. Egyszerre örökítik meg e helységről azt, ami állandó, korszakokon átívelő elem, s ami egyszeri, megismételhetetlen, pillanatserű, s ami immár úgy öröködik e művek lapjain, mint őskori közetekben a páfránylevel-lenyomat.

5.

Hogy mindig is rajongtak érte a nők? Hát igen...

Az ötvenes évek legelején már a „micisapkás módi” járta. Sikk — sőt, követendő példa — lett a „nyakkendőtlenség”, a szándékolt lomposág. Sötér akkor is vakítóan fehér ingben, elegánsan megkötött nyakkendőben, kitűnően szabott zakóban lépett katedrásra. S ahogy beszélni kezdett, egyre erősödött hallgatóiban a meggyőződés: ez a gondosan kialakított, ápoltságos tulajdonképpen egyfajta megjelenési formája annak, amit ez az ember képvisel. A maga módján a gondolatok tisztaságát, eleganciáját példázza. A nagyszerű dolgokat produkáló — ám sajnos, súlyos hibákat is hordozó kor — nem mindig jeleskedett az értéktiszteltben. S. I. e tekintetben is — pozitív — kivételnek számított. A hallgatók tájékozottabbjai (kevesen voltak) még az 1946-ban írt „Játék és valóság”-esszé mondatait is idézték: „A szürrealizmus mániái és feszültségei bizonyos új értelemmel és gazdasággal ajándékozzák meg a realizmus céltudatos fegyelmet; melynek kemény falai közé a gőz sisterségével és túlradó szenvedélyével berontanak; a valóságba bele kell ötvöznünk a valóságon túlit, hogy egyik a másikat feszítse, dagesza”.

Pont a nők ne lettek volna fogékonyak mindarra, amit ez a Sötér István nevű jelenség felvillantott, képviselt?

6.

Tán nem hat részemről előtérbe-tolakodásnak, ha megemlítem, hogy abban az évben (1931) születtem, amikor S. I. végérvényesen eltávozott Szegedről. A valóságra való rácsodálkozásom idején, tehát még többé-kevésbé maradéktalanul megvolt-egzisztált mindaz, amit ő látott-tapasztalt: emberek, utcaképek, üzletek, jellegzetes figurák. Ráadásul lakóházunkat (Petőfi sugárút 32.) légvonalban mindössze száz-százötven méter választotta el az ő Zerge utcai szülőházától.

Csodálható, ha annyira vártam 1950 őszén — a szegedi egyetem bölcsészkarának első éves hallgatójaként, és már „A templomrabló”, valamint a „Bűnbeesés” ismeretében —, hogy osztálytermünkben katedrásra lépjen? Egy kicsit úgy éreztem, azzal az emberrel szembesülök majd, aki már végigélte azt, ami rám még rejtelmes jövőként vár.

Az „Évgyűrű”-ben — tehát 1975-ben — így emlékezik meg rólunk: „Ez a nemzedék az új értelmiség megszületésének legnehezebb próbáit állta ki — néha tragédiák, összeroppanások árán. Tudják-e ma elegendő, hogy negyedszázaddal ezelőtt az ő szerepük mit jelentett? Talán még évtizedek telnek el, amíg utódaik az ő szintjükre felhatolnak, s elődeikre ismerhetnek majd bennük, egy olyan szemlélet képviselőire, mely távoli jövőt előlegezett, de nem talált egyhamar azonos értékű folytatásra.”

Vajon tényleg így lenne? A magam részéről inkább elszalasztott lehetőségeink fájdalmát érzem kicsengeni e roppant kicséretből.

PAPP ZOLTÁN